

ΤΕΚΜΗΡΙΑ

Ιστορικό - πολιτική επιθεώρηση ντοκουμεντών, ερευνών και μελετών
της ριζοσπαστικής θεωρίας και πράξης για την Αυτονομία

Ετος 4, τευχος 9

Φλεβάρης 1983

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΕΚΜΗΡΙΑ

Μελέτησε. Όχι χρήματα στα κόμματα: υπηρεσίες για ν' ασκείται η πολιτική. Καταστατική πρόταση για τό «Χώρο» (II) ή η κρίση της αντιπροσώπευσης στο καπιταλιστικό Κράτος (Κ.Α. Κατσουρός)

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

Nico Berti	Μαρξισμός και Αναρχισμός στην Πρώτη Διεθνή: η σημασία μιάς σύγκρουσης	19
------------	--	----

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΤΙΤΙΚΗ

Anton Pannekoek	Η Ρώσικη Επανάσταση	32
Paul Mattick	Οι Κομμουνιστές των Συμβουλίων	35
Paul Mattick	Αυθορμητισμός και οργάνωση	43

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

Pierre Clastres	Η Κοινωνία ενάντια στο κράτος	54
-----------------	-------------------------------	----

ΦΙΓΟΥΡΕΣ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

Mario Perniola	Προλεταριοποίηση και διαφορά	66
----------------	------------------------------	----

ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

Carlo Donolo	Τό Κοινωνικό	71
--------------	--------------	----

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ, ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ

Alberto Melucci	Ταυτότητα και συλλογική δράση	79
-----------------	-------------------------------	----

Η ΑΡΙΣΤΕΡΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

Federico Stame	Αριστερά — Κρίση και νέες μορφές ταυτότητας	87
----------------	---	----

Μετάφραση από τα ιταλικά: Κ.Α. Κατσουρός

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΚΡΑΤΟΣ

Με τόν τίτλο «Κοινωνία και Κράτος» ανοίγουμε από τό τεύχος αυτό τού περιοδικού μιά νέα στήλη. Αυτός ο ίδιος ο τίτλος μαρτυρά τό αντικείμενο τής έρευνας, τά επίπεδα ανάλυσης, τίς σχέσεις και τά περιεχόμενα πού πρόκειται ν' αντιμετωπιστούν και νά παρουσιαστούν από τή στήλη αυτή.

Όλοι οι πολιτισμένοι λαοί υπήρξαν άγριοι. Κι όμως, στίς πρωτόγονες κοινωνίες τό Κράτος δέν είχε λόγο ύπαρξης: η ύπαρξή του ήταν αδύνατη. Τί συνετέλεσε ώστε η ύπαρξη αυτή νά πάψει νά είναι αδύνατη; Ποιό φοβερό γεγονός, ποιά επανάσταση, συνετέλεσαν στήν εμφάνιση τής μορφής τού Δεσπότη; Ποιά είναι η πηγή τής πολιτικής εξουσίας; Μυστήριο, ίσως προσωρινό, η καταγωγή της.

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

Pierre Clastres

Οι πρωτόγονες κοινωνίες είναι κοινωνίες δίχως Κράτος: η κρίση αυτή, ακριβώς καθ' εαυτή, αποκρύπτει στήν πραγματικότητα μιά άποψη, μιά κρίση αξίας πού προδικάζει τή δυνατότητα οικοδόμησης μίας πολιτικής ανθρωπολογίας, σάν αυστηρής επιστήμης. Στήν πραγματικότητα αυτό πού διατυπώνεται, είναι πώς οι πρωτόγονες κοινωνίες στερούνται κάποιου πράγματος — τού Κράτους — πού, όπως σέ κάθε άλλη κοινωνία (π.χ. η δική μας) τούς είναι αναγκαίο. Οι κοινωνίες αυτές είναι λοιπόν ανολοκλήρωτες: δέν είναι αληθινές και πραγματικές κοινωνίες — δέν είναι πολιτικά διατεταγμένες — αλλά υπάρχουν μέ τήν πείρα και τή δοκιμασία, ίσως οδυνηρή, μιάς απουσίας — απουσία τού Κράτους — πού τείνουν, μάταια, νά καλύψουν. Αν' όσα λένε, λίγο ως πολύ σσση, τά χρονικά τών ταξιδιωτών ή οι μελέτες τών ανθρωπολόγων: είναι αδύνατο νά καταλάβουμε τήν κοινωνία δίχως Κράτος, τό Κράτος είναι ο προορισμός κάθε κοινωνίας. Τό επιχείρημα υπονοεί μιά εθνοκεντρική κρίση πού είναι τόσο περισσότερο σταθερή όσο, τίς περισσότερες φορές, είναι ασυνείδητη. Πρόκειται γιά μιά αναφορά άμεση, αυθόρμητη, πού άν δέν είναι αυτή πού γνωρίζουμε καλύτερα, τουλάχιστον είναι η πιό οικογενειακή. Τελικά, καθένας από μάς κουβαλά μαζί του, εσωτερικοποιημένη, όπως η πίστη κείνου πού πιστεύει, τή βεβαιότητα πώς η κοινωνία υπάρχει γιά τό Κράτος. Πώς είναι δυνατό τότε νά καταλάβουμε τήν ίδια τήν ύπαρξη τών πρωτόγονων κοινωνιών, άν όχι σάν λεηλατημένες από τήν παγκόσμια κοινωνία, αναχρονιστικές επιβιώσεις ενός μακρινού στοδίου πού οπωσδήποτε ξεπεράστηκε εδώ και πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα; Αναγνωρίζουμε εδώ τήν άλλη όψη τού εθνοκεντρισμού, τήν συμπληρωματική πεποίθηση σύμφωνα μέ τήν οποία η ιστορία είναι μονόδρομος, πώς κάθε κοινωνία, είναι καταδικασμένη νά εντάσσεται σ' αυτήν τήν ιστορία και νά διατρέχει τίς φάσεις πού, από τήν άγρια κατάσταση, οδηγούν στόν πολιτισμό. «Όλοι οι πολιτισμένοι λαοί υπήρξαν άγριοι» έγραφε ο

Raynal. Μά ό,τι είναι φανερό σέ μιά εξέλιξη δέν θεμελιώνει μιά επιστήμη πού, ενοποιώντας αυθαίρετα τήν πολιτισμένη κατάσταση μέ τόν πολιτισμό τού Κράτους, περιγράφει αυτό τό τελευταίο σάν αναγκαίο σκοπό κάθε πολιτισμού. Μπορούμε νά αναρωτηθούμε τότε τί ήταν εκείνο πού σταμάτησε τούς τελευταίους ακόμα άγριους λαούς.

Πίσω από τίς σύγχρονες διατυπώσεις παραμένει άθικτος ο παλιός εξελικτικισμός. Πιό έξυπνα κρυμμένος στή γλώσσα τής ανθρωπολογίας, παρά στή γλώσσα τής φιλοσοφίας, αυτός ξεφυτρώνει στίς επιφάνειες τών κατηγοριών πού αξιώνουν νά είναι επιστημονικές. Έχει παρατηρηθεί ήδη πώς οι αρχαϊκές κοινωνίες καθορίστηκαν σχεδόν πάντοτε αρνητικά από τήν άποψη αυτού πού απουσίαζε: κοινωνίες δίχως Κράτος, κοινωνίες δίχως γραφή, κοινωνίες δίχως ιστορία. Ανάλογος εμφανίζεται νά είναι ο καθορισμός τών κοινωνιών αυτών στό οικονομικό επίπεδο: κοινωνίες μ' οικονομία πού δέν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης. Άν μ' αυτό θέλουν νά πούν πώς οι πρωτόγονες κοινωνίες αγνοούν τήν οικονομία τής αγοράς, στήν οποία ξεπουλιούνται προϊόντα, δέν επικυρώνεται ακριβώς τίποτα, αφού περιοριζόμαστε νά αποδείχνουμε μιά ακόμα έλλειψη, πάντα σέ σχέση μέ τόν κόσμο μας: οι κοινωνίες αυτές, δίχως Κράτος, δίχως γραφή, δίχως ιστορία, δέν έχουν επίσης αγορά. Αλλά, μπορούμε ν' αντιτάξουμε μέ καλή πίστη, σέ τί θά χρησίμευε μιά αγορά άν δέν υπήρχαν πλεονάσματα; Τώρα, ή ιδέα τής οικονομίας πού δέν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης, συνεπάγεται τήν επικύρωση πώς οι πρωτόγονες κοινωνίες δέν παράγουν πλεονάσματα, επειδή είναι ανίκανες, εξ' ολοκλήρου απασχολημένες, όπως ήσαν, μέ τήν παραγωγή τού ελάχιστου απαραίτητου γιά τήν επιβίωση, γιά τήν ύπαρξη. Παλιά εικόνα, και πάντοτε αποτελεσματική, τής αθλιότητας τών Άγριων. Και, γιά νά εξηγηθεί αυτή η ανικανότητα τών πρωτόγονων κοινωνιών νά αποσπαστούν από τή στασιμότητα τής καθημερινής ζωής, απ' αυτή τή διαρκή αθλιότητα τής αναζήτησης τής τροφής, προβάλλεται η τεχνική υποανάπτυξη,

η τεχνολογική κατωτερότητα.

Ποιά είναι όμως η πραγματικότητα; 'Αν υέ τεχνική εννοούμε τό σύνολο τών διαδικασιών πού χρησιμεύουν στους ανθρώπους όχι τόσο γιά νά επιδιώκουν τήν απόλυτη κυριαρχία τής φύσης (αυτό ισχύει μόνο γιά τόν κόσμο μας καί τό παράφρον καρτεσιανό σχέδιο του, τού οποίου μονάχα τώρα άρχισαν νά υπολογίζονται οι οικολογικές συνέπειες), αλλά γιά νά εξασφαλιστεί η πατρώνεια τού φυσικού περιβάλλοντος κατάλληλη καί σχετική πρós τίς ανάγκες τους, δέν είναι πλέον δυνατό νά μιλάμε γιά τεχνική κατωτερότητα τών πρωτόγονων κοινωνιών, οι οποίες αντίθετα φανέρωσαν μία ικανότητα νά ικανοποιούν τίς ανάγκες τους τουλάχιστον σέ ίσο βαθμό μέ κείνη γιά τήν οποία υπερηφανεύεται η βιομηχανική καί τεχνολογική κοινωνία. Αυτό σημαίνει πώς οποιαδήποτε ανθρώπινη ομάδα πετυχαίνει αναγκαστικά νά σκεί τό ελάχιστο απαραίτητο κυριαρχίας πάνω στό περιβάλλον πού κατέχει. Μέχρι σήμερα δέν είναι γνωστή καμία κοινωνία πού νά σταθεροποιήθηκε, εκτός από τήν περίπτωση εξωτερικού καταναγκασμού καί βίας, σ' ένα φυσικό έδαφος πού ήταν αδύνατο νά κυριαρχηθεί: ή εξαφανίζεται, ή αλλάζει έδαφος. Αυτό πού εκπλήσει στους Έσκιμους ή στους Αυστραλιανούς είναι ακριβώς ο πλούτος, η φαντασία καί η φινέτσα τής τεχνικής δραστηριότητας, η επινοητική δύναμη καί η αποτελεσματικότητα τών χρησιμοποιούμενων εργαλείων από τούς λαούς αυτούς. Αρκεί νά επισκεφτούμε τά εθνολογικά μουσεία: η αυστηρότητα καί η ακρίβεια μέ τήν οποία κατασκευάστηκαν τά χρησίμα στήν καθημερινή ζωή σκεύη κάνει τό καθ' ένα απ' αυτά σχεδόν ένα έργο τέχνης. Δέν υπάρχει επομένως ιεραρχία στό πεδίο τής τεχνικής, δέν υπάρχει καί κατώτερη τεχνολογία: δέν μπορούμε νά κρίνουμε μία τεχνολογική καθυστέρηση παρά από τήν ικανότητά της νά ικανοποιεί, σ' ένα δοσμένο περιβάλλον, τίς ανάγκες τής κοινωνίας. Καί, από τήν άποψη αυτή, δέν αποδεικνύεται τό γιατί οι πρωτόγονες κοινωνίες ήσαν ανίκανες νά προμηθεύουν τά μέσα μέ τά οποία θά πληρωνόταν ο σκοπός αυτός. Η ανανεωτική ισχύς τής τεχνικής, άποδειξη τής οποίας μάς έδωσαν οι πρωτόγονες κοινωνίες, αναπτύσσεται, φυσικά, στό χρόνο. Τίποτα δέν έχει δοθεί μία καλή, υπάρχει πάντα η υπονοητική εργασία τής παρατήρησης καί τής έρευνας, η μακρά σειρά τών δοκιμών, τά λάθη, οι επιτυχίες καί οι αποτυχίες. Η προϊστορία μάς διδάσκει τόν αριθμό τών χιλιετιών πού χρειάστηκαν στους ανθρώπους τής παλαιολιθικής εποχής γιά νά αντικαταστήσουν τά πρώτα ακατέργαστα μ' αξιοθαύμαστες σμιλεμένες πλάκες.

Από μία άλλη άποψη παρατηρούμε πώς η ανακάλυψη τής γεωργίας καί η καλλιέργεια τών φυτών έγιναν σχεδόν συγχρόνως στήν Αμερική καί στήν Παλιά Ήπειρο. Καί πρέπει ν' αναγνωρίσουμε πώς οι Αμερινδιάνοι δέν ήσαν κατώτεροι, αντιθέτως, στήν τέχνη τής επιλο-

γής καί τής διαφοροποίησης τών πάρα πολλών ποικιλιών χρήσιμων φυτών.

Άς σταματήσουμε γιά λίγο στό ολέθριο σύμμερον πού σπρώχνει τούς Ινδιάνους νά πετάξουν τά μεταλλικά εργαλεία: αυτό αφορά τελικά άμεσα τό πρόβλημα τής οικονομίας στίς πρωτόγονες κοινωνίες, μά όχι φυσικά μέ τόν τρόπο πού πιστεύουμε. Οι κοινωνίες αυτές ήσαν, λένε, καταδικασμένες σέ μία οικονομία πού δέν ξεπερνούσε τό όριο τής ύπαρξης εξ αιτίας τής τεχνολογικής κατωτερότητάς τους. Τό επιχείρημα δέν είναι θεμελιωμένο ούτε φύση ούτε θέση. Δέν είναι φύση, επειδή δέν υπάρχει καμία αφηρημένη κλίμακα σύμφωνα μέ τήν οποία νά μπορούν νά μετρηθούν οι βαθμοί τής τεχνολογικής «έντασης»: ο τεχνικός μηχανισμός μίας κοινωνίας δέν συγκρίνεται άμεσα μέ τόν τεχνικό μηχανισμό μίας διαφορετικής κοινωνίας, καί δέν χρησιμεύει σέ τίποτα νά αντιπαραθέσουμε τό τουφέκι στό τόξο. Δέν είναι θέση, επειδή η αρχαιολογία, η εθνολογία, η βοτανική, κλπ., μάς αποδεικνύουν ακριβώς τήν παραγωγικότητα καί τήν αποτελεσματικότητα τών άγριων τεχνολογιών. 'Αν λοιπόν οι πρωτόγονες κοινωνίες βασίζονται σέ μία οικονομία πού δέν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης, αυτό δέν εξαρτάται από τήν τεχνική ανικανότητα. Νά ακριβώς τό αληθινό ζήτημα: η οικονομία τών κοινωνιών τών ανανών είναι πράγματι μία οικονομία πού δέν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης; Εφ' όσον θέλουμε νά έχουν οι λέξεις μία σημασία, άν μέ οικονομία πού δέν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης δέν αρκούμεθα νά εννοούμε οικονομία δίχως αγορά καί δίχως πλεονάσματα — πράγμα πού θά ήταν καθαρή ταυτολογία, η απλή διαπίστωση τής διαφοράς — τό τε, πράγματι, επιβεβαιώνεται πώς ο τύπος αυτός τής οικονομίας επιτρέπει στήν κοινωνία πού θεμελιώνεται νά υπάρχει μονάχα, επιβεβαιώνεται πώς η κοινωνία αυτή χρησιμοποιεί διαρκώς τήν ολότητα τών παραγωγικών δυνάμεων γά νά προμηθεύει στά μέλη της τό ελάχιστο απαραίτητο γιά τήν ύπαρξη.

Πρόκειται γιά μία επίμονη κρίση, πού έχει περρίεργη συνοχή μέ τήν αντιφατική ιδέα, κι όχι λιγότερο τρέχουσα, πώς ο άγριος είναι τεμπέλης. 'Αν στήν λαϊκή γλώσσα μας λέμε «εργάζεσαι σά νέγρος», στή Νότια Αμερική αντίθετα, λένε, «αργόσχολος όπως ένας Ινδιάνος». Τότε, πρέπει νά ισχύει ένα από τά δύο: ή ο άνθρωπος τών πρωτόγονων κοινωνιών, αμερικάνικων καί άλλων, ζεί στήν οικονομία πού δέν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης καί περνά τό μεγαλύτερο μέρος τού χρόνου του αναζητώντας τροφή ή δέν ζεί στήν οικονομία πού δέν ξεπερνά τό επίπεδο τής ζωής καί μπορεί επομένως νά τεμπελιάζει γιά μεγάλο χρονικό διάστημα, καπνίζοντας στό αιωρούμενο κρεβάτι του. Είναι αυτό πού έκανε εντύπωση, δίχως αμφιβολία, στους πρώτους παρατηρητές τών θραζιλιάνων Ινδιάνων. Μενάλη ήταν η δοκιμασία τους, διαπιστώνοντας πώς μέρος τών ανθρωπών μέ πλήρη υγεία προτιμούσαν νά στολίζονται σάν τίς γυναίκες στίς ζωγραφιές καί στά

πουπουλένια μαξιλάρια, αντί να ιδρώνουν στις καλλιέργειές τους. Κόσμος, λοιπόν, που αγνοούσε αποφασιστικά πώς ήταν ανάγκη να κερδίσει τό ψωμί με τόν ιδρώτα τού προσώπου του. Ήταν πάρα πολύ, και δεν μπορούσε να διαρκέσει: οι Ινδιάνοι γρήγορα μπήκαν κάτω από τήν εργασία, και πέθαναν. Δύο αξιώματα τελικά φαίνονται ότι κατευθύνουν τήν εξέλιξη τού δυτικού πολιτισμού ήδη από τις απαρχές του: τό πρώτο καθορίζει ότι η αληθινή κοινωνία ονοπύσσεται κάτω από τήν προστατευτική σκιά τού Κράτους· τό δεύτερο αναγγέλει μία ανώτερη κατηγορία: ανάγκη να εργαζόμαστε.

Οι Αμερινδιάνοι αφιέρωναν πραγματικά ελάχιστα χρόνο σ' αυτό που ονομάζουμε εργασία, και δεν πέθαιναν γι' αυτό από πείνα. Τά χρονικά τής εποχής συμφωνούν όταν περιγράφουν τήν καλή όψη τών νέων, τήν καλή υγεία πολυάριθμων παιδιών, τήν αφθονία και τήν ποικιλία τών τροφών. Κατά συνέπεια, η οικονομία δεν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης στις Ινδιάνικες φυλές δεν συνενάγεται τήν αγωνιώδη αναζήτηση τροφής γιά τήν οποία αφιερώνονταν ολόκληρος ο χρόνος. Μιά οικονομία που δεν ξεπερνά τό επίπεδο ζωής είναι λοιπόν συμβιβασμένη μ' έναν αξιοθαύμαστο περιορισμό τού χρόνου που αφιερώνεται στις παραγωγικές δραστηριότητες. Άς πάρουμε γιά παράδειγμα αμερικάνικες φυλές αγροτοκαλλιεργητών, τούς Tupi-Guaraní, η τεμπελιά τών οποίων εξόργιζε τούς Γάλλους και τούς Πορτογάλους. Ή οικονομική ζωή αυτών τών Ινδιάνων βασιζόταν κυρίως στήν αγροτοκαλλιέργεια, και κατά δεύτερο λόγο στό κυνήγι, στό ψάρεμα και στή συγκομιδή. Τό ίδιο χωράφι καλλιεργείτο τέσσερα ως έξι συνεχή χρόνια, μετά εγκαταλείπονταν είτε εξ αιτίας τής εξάντλησης τού εδάφους είτε, πιθανότατα, από τήν κατάκλυση τού χώρου από μία παρασιτική βλάστηση που ήταν δύσκολο νά ξεριζωθεί. Η δυσκολία τής εργασίας, πραγματοποιημένη από τούς ανθρώπους, συνίστατο στήν εκχέρωση, με τήν πέτρινη τσάπα και τή φωτιά, τής αναγκαίας επιφάνειας. Η εργασία αυτή, που απαιτείτο στό τέλος τής εποχής τών βροχών, απασχολούσε τούς ανθρώπους γιά ένα ή δύο μήνες. Σχεδόν ό,τι απέμενε από τήν καλλιέργεια — φύτεμα, βοτανισμός, συγκομιδή — αποτελούσε ευθύνη τών γυναικών, σύμφωνη πρός τήν φυλετική διαίρεση τής εργασίας. Αν' όλ' αυτά προκύπτει αυτό τό ευχάριστο συμπέρασμα: οι άνδρες, δηλαδή τό μισό τού πληθυσμού, εργαζόταν δυό μήνες κάθε τέσσερα χρόνια! Ο υπόλοιπος χρόνος ήταν αφιερωμένος σ' ενασχολήσεις που δεν εθεωρούντο οδυνηρές, αλλά ευχάριστες: κυνήγι, ψάρεμα, γιορτές και πιστό και, τελικά, στήν ικανοποίηση τής σφοδρής κλίσης τους γιά τόν πόλεμο.

Λοιπόν, αυτά τά καθολικά δεδομένα, ποιοτικά, εντυπωσιακά, βρήκαν θαυμαστή επικύρωση σέ πρόσφατες έρευνες, αυστηρά αποδεικτικού χαρακτήρα, που προσπαθούν νά διαπιστώσουν τό χρόνο εργασίας στις κοινωνίες με οικονομία που δεν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης. Είτε

πρόκειται γιά νομάδες κυνηγούς τής ερήμου Καλαχάρι ή γιά αμερινδιάνους αγροτοκαλλιεργητές που ζούν καθιστική ζωή, ο αριθμός τών εργασιών αποδειχίνει μία μέση διανομή τού καθημερινού χρόνου εργασίας κατώτερη από τέσσερες ώρες τήν ημέρα. Ο J. Lizot, που από χρόνια διαμένει στους Ινδιάνους Yanomani, στή βενεζουελανική Αμαζονία, χρονομετρικά καθόρισε πώς η μέση διάρκεια τού χρόνου που καθημερινά αφιερώνεται από τούς νέους γιά εργασία, συμπεριλαμβανομένης κάθε δραστηριότητας, ξεπερνά ελάχιστα τις τρεις ώρες. Εμείς δεν κάναμε ανάλογες διαπιστώσεις μεταξύ τών Guayaki, νομάδων κυνηγών στό δάσος τής Παραγουάης. Μά μπορούμε νά βεβαιώσουμε πώς οι Ινδιάνοι, άνδρες και γυναίκες, περνούν τουλάχιστον τό μισό τής μέρας τους τεμπελιάζοντας απολύτως, αφού κυνήγι και συγκομιδή γίνονται, κι όχι όλες τις μέρες, ανάμεσα στις 6 και στις 11 τό πρωί. Είναι πιθανόν ότι παρόμοιες μελέτες, γιά τούς τελευταίους πρωτόγονους πληθυσμούς, θά μάς έδιναν, λαμβάνοντας υπ' όψη τις οικολογικές διαφορές, ανάλογα συμπεράσματα.

Νά λοιπόν που θρискόμαστε πολύ μακριά από τις άθλιες συνθήκες που ενώνονται με τήν ιδέα τής οικονομίας που δεν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης. Όχι μόνον ο άνθρωπος τών πρωτόγονων κοινωνιών δεν περιορίζεται σ' αυτή τή ζωώδη ύπαρξη που συνίσταται σέ μία διαρκή αναζήτηση τών μέσων που θά τού εξασφαλίσουν τήν επιβίωση· αλλά αυτό τό αποτέλεσμα έχει επιτευχθεί, και ξεπερασθεί, μ' ένα χρόνο δραστηριότητας πολύ μικρό. Αυτό σημαίνει πώς οι πρωτόγονες κοινωνίες διαθέτουν, άν θέλουν, όλο τόν απαραίτητο χρόνο γιά ν' αυξήσουν τήν παραγωγή υλικών αγαθών. Η καλή πίστη αναρωτιέται τότε: γιατί οι άνθρωποι τών κοινωνιών αυτών θά έπρεπε νά θέλουν νά εργαζόμνται και νά παράγουν περισσότερο, αφού τρεις ή τέσσερες ώρες ειρηνικής δραστηριότητας τήν ημέρα αρκούν γιά νά ικανοποιήσουν τις ανάγκες τής ομάδας; Σέ τί θά τούς χρησίμευε; Σέ τί θά χρησίμευσαν τά συσσωρευμένα πλεονάσματα; Γιά ποιά σκοπό θά προορίζονταν; Οφείλεται πάντα στή βία, στήν ισχύ, τό ότι οι άνθρωποι εργαζόμνται περισσότερο από τις ανάγκες τους; Καί κυρίως η βία αυτή απουσιάζει από τόν πρωτόγονο κόσμο· η απουσία τής εξωτερικής αυτής βίας καθορίζει τή φύση τών πρωτόγονων κοινωνιών. Μπορούμε νά δεχτούμε πλέον, γιά τόν χαρακτηρισμό τής οικονομικής οργάνωσης τών κοινωνιών αυτών, τήν έκφραση «οικονομία που δεν ξεπερνά τό επίπεδο τής ύπαρξης», από τή στιγμή που μ' αυτήν εννοούμε πλέον μία έλλειψη, ένα ελλάττωμα, μία ανικανότητα που ενυπάρχουν σ' αυτό τόν τύπο κοινωνίας και στήν τεχνολογία της, αλλά, αντίθετα, τήν άρνηση μιάς άνώφελης υπερβολής, τή θέληση νά υποταχθεί η παραγωγική δραστηριότητα στήν ικανοποίηση τών αναγκών, και τίποτα περισσότερο. Τόσο μάλιστα, ώστε, εξετάζοντας τά πράγματα από πιο κοντά, υπάρχει πράγματι παραγωγή πλεονασμάτων στις πρωτόγονες κοινω-

νίες: η ποσότητα των καλλιεργούμενων φυτειών ξεπερνά πάντα το απαραίτητο αναγκαίο για την κατανάλωση της ομάδας, και εννοείται πως κι αυτό επίσης το πλεονάσμα παραγωγής συμπεριλαμβάνεται στον κανονικό χρόνο εργασίας. Τα πλεονάσματα αυτά, που επιτυγχάνονται δίχως έκτακτη εργασία, καταναλώνονται, κατασπαταλούνται, για σκοπούς κυρίως πολιτικούς, με την ευκαιρία γιορτών, προσκλήσεων, επισκέψεων Εένων, κλπ.. Τό πλεονέκτημα τού μεταλλικού τσεκουριού σέ σχέση μέ κείνο από πέτρα είναι πάρα πολύ φανερό ώστε νά χρειαστεί νά επιμεινουμε: μέ τό πρώτο μπορούμε ίσως νά κάνουμε δέκα φορές τήν εργασία πού επιτρέπεται τό δεύτερο, ή νά τελειώσουμε τήν ίδια αυτή εργασία σέ χρόνο πού θά είναι δέκα φορές συντομότερος. Κι όταν οι Αμερινδιάνοι ανακαλύπτουν τήν παραγωγική ανωτερότητα των τσεκουριών των λευκών ανθρώπων, τά θέλουν, όχι γιά νά παράγουν περισσότερο στον ίδιο χρόνο, αλλά γιά νά παράγουν σ' ένα χρόνο δέκα φορές συντομότερο. Συνέβει ακριβώς τό αντίθετο, επειδή με τά μεταλλικά τσεκούρια εισέβαλε στον ινδιάνικο παραγωγικό κόσμο η θία, η δύναμη, η εξουσία πού ασκούσαν πάνω στους Άγγριους οι νεοφερμένοι πολιτισμοί.

Οι πρωτόγονες κοινωνίες είναι, όπως γράφει ο J. Lizot σχετικά μέ τούς Yanomani, κοινωνίες πού αρνούνται τήν εργασία: «Η απέχθεια τού Yanomani γιά τήν εργασία καί η έλλειψη ενδιαφέροντος από τή μεριά τους γιά μία αυτόνομη τεχνολογική πρόοδο είναι κάτι τό φυσικό». Πρώτες κοινωνίες ελεύθερου χρόνου, πρώτες κοινωνίες τής αφθονίας, σύμφωνα μέ τή σωστή καί πνευματώδη έκφραση τού M. Sahlins.

Άν τό σχέδιο οικοδόμησης μίας οικονομικής ανθρωπολογίας των πρωτόγονων κοινωνιών σάν αυτόνομη επιτήρη έχει μία σημασία, αυτή δέν μπορεί νά συνιστάται στήν απλή εξέταση τής οικονομικής ζωής των κοινωνιών αυτών: θά παραμένουμε σέ μία τέτια περιήγηση σέ μία περιγραφική εθνολογία, στήν περιγραφή μίας μη αυτόνομης διάστασης τής πρωτόγονης κοινωνικής ζωής. Άν ποτέ η διάσταση αυτή τού «ολικού κοινωνικού γεγονότος» οικοδομηθεί σάν αυτόνομη σφαίρα, η ιδέα μίας οικονομικής ανθρωπολογίας θά έχει θεμελιωθεί: όταν εξαφανίζεται η άρνηση τής εργασίας, όταν η έννοια τού ελεύθερου χρόνου αντικαθίσταται από τήν τάση γιά συσσώρευση, όταν, τελικά, στό κοινωνικό σώμα εισδύει κείνη η εξωτερική δύναμη γιά τήν οποία μίλησαμε λίγο πριν, δύναμη δίχως τήν οποία οι άγγριοι δέν θά απεκήρυξαν τήν ταπηνιά καί πού καταστρέφει τήν κοινωνία σάν πρωτόγονη κοινωνία: αυτή η δόνηση είναι η εξουσία τού καταναγκασμού, η ικανότητα τού εναγκασμού, είναι η πολιτική εξουσία. Μά η ανθρωπολογία σταματά τότε νά είναι οικονομία, χάνει κατά κάποιο τρόπο τό αντικείμενό της, τήν ίδια στιγμή πού πιστεύει ότι τό επιβεβαιώνει, καί η οικονομία γίνεται πολιτική.

Γιά τόν άνθρωπο των πρωτόγονων κοινωνιών η παραγωγική δραστηριότητα είναι μετρημένη μ'

ακρίβεια, οριοθετημένη από τίς ανάγκες πού πρέπει νά ικανοποιηθούν, εννοείται ότι πρόκειται γιά ανάγκες κυριολεκτικά ενεργητικές: η παραγωγή ορίζεται από τήν ανοικοδόμηση τής ποσότητας τής ενεργειακής δαπάνης. Μ' άλλα λόγια, είναι η ζωή σάν φύση πού — εξαιρουμένης τής παραγωγής κοινωνικά καταναλωσιμων αγαθών μέ τήν ευκαιρία των εορτών — θεμελιώνει καί καθορίζει τήν ποσότητα τού χρόνου πού αφιερώνεται γιά τήν αναπαραγωγή της. Αυτό σημαίνει ότι, αφού εξασφαλίστηκε η πλήρης ικανοποίηση των ενεργητικών αναγκών, τίποτα δέν θά μπορούσε νά παρακινήσει τήν πρωτόγονη κοινωνία νά επιθυμήσει νά παράγει περισσότερο, νά αλλοτριώσει δηλαδή τό χρόνο της σέ μία εργασία δίχως σκοπό, ενώ ο χρόνος αυτός έχει διατεθεί γιά τήν ταπηνιά, γιά τό παιχνίδι, τόν πόλεμο ή τή γιορτή. Κάτω από ποιές συνθήκες μπορεί ν' αλλάξει η σχέση αυτή τού πρωτόγονου ανθρώπου μέ τήν παραγωγική δραστηριότητα; Κάτω από ποιές συνθήκες η δραστηριότητα αυτή εκχωρείται γιά ένα σκοπό διαφορετικό από τήν ικανοποίηση των ενεργητικών αναγκών; Αυτό είναι τό ζήτημα τής καταγωγής τής εργασίας σάν εργασίας αλλοτριωμένης.

Στήν πρωτόγονη κοινωνία, ουσιαστικά εξισωτική, οι άνθρωποι είναι κύριοι τής δραστηριότητάς τους, κύριοι τής κυκλοφορίας των προϊόντων αυτής τής δραστηριότητας: δέν δρουν πάνω αυτοί οι ίδιοι, όταν ο νόμος τής ανταλλαγής των αγαθών επεμβαίνει γιά νά μεσολαβήσει τήν άμεση σχέση τού ανθρώπου μέ τό προϊόν του. Όλα, ωστόσο, ανατρέπονται όταν η παραγωγική δραστηριότητα διαχωρίζεται από τόν αρχικό σκοπό της, όταν, αντί νά παράγει μόνο γιά τόν εαυτό του, ο πρωτόγονος άνθρωπος παράγει καί γιά τούς άλλους, δίχως ανταλλαγή καί δίχως αμοιβαιότητα. Μόνο τότε μπορούμε νά μιλήσουμε γιά εργασία: όταν ο εξισωτικός κανόνας τής ανταλλαγής παύει νά οικοδομεί τόν «αστικό κώδικα» τής κοινωνίας, όταν η παραγωγική δραστηριότητα στοχεύει στήν ικανοποίηση αναγκών των άλλων, όταν στόν ανταλλακτικό κανόνα υπεισέρχεται ο τρομορισμός τού χρόνου. Σ' αυτό, τελικά, συνίσταται η διαφορά ανάμεσα στόν Άγγριο τού Αμαζώνιου καί στόν Ινδιάνο τής αυτοκρατορίας των Ίνκα. Ο πρώτος παράγει γιά νά ζήσει, ενώ ο δεύτερος εργάζεται, ακόμα χειρότερα, γιά νά ζήσουν οι άλλοι, εκείνοι πού δέν εργάζονται, τ' αφεντικά πού τούς λένε: πρέπει νά μάς πληρώσεις αυτό πού μάς οφείλεις, πρέπει ακόμη νά μάς αποδώσεις τό χρέος πού έχεις πρós εμάς.

Όταν, στήν πρωτόγονη κοινωνία, τό οικονομικό γεγονός μπορεί νά επανευρεθεί σάν αυτόνομος καί καθορισμένος χώρος, όταν η παραγωγική δραστηριότητα γίνεται αλλοτριωμένη εργασία, αξιολογημένη καί καταχωρημένη από κείνους πού απολαμβάνουν τά προϊόντα τής εργασίας αυτής, πράγμα πού σημαίνει ότι η κοινωνία δέν είναι πλέον πρωτόγονη, πώς έγινε μία κοινωνία διηρημένη σέ κυρίαρχους καί κυριαρχούμενους, σέ κυρίους καί υποτελείς.

πώς έπαψε νά εξορκίζει αυτό πού προορίζεται γιά τή βολοφονία της; τήν εξουσία και τό σεβασμό γιά τήν εξουσία. Η κύρια διαίρεση τής κοινωνίας, αυτή πού θεμελιώνει όλες τίς άλλες, συμπεριλαμβανομένης, δίχως αμφιβολία και τής διαίρεσης τής εργασίας, είναι η νέα κατακόρυφη διάταξη ανάμεσα στή βάση και στήν κορυφή, είναι η μεγάλη πολιτική τομή ανάμεσα στους κλεπταποδόχους τής δύναμης, πολεμικής ή θρησκευτικής, και στους υποκείμενους στή δύναμη αυτή. Η πολιτική σχέση τής εξουσίας προηγείται, υπερτερεί και θεμελιώνει τήν οικονομική σχέση τής εκμετάλλευσης. Πρωτό γίνεται οικονομική, η αλλοτρίωση είναι πολιτική, η εξουσία προηγείται τής εργασίας, τό οικονομικό προκύπτει από τό πολιτικό, η ανάδυση του Κράτους καθορίζει τήν εμφάνιση τών τάξεων.

Ατέλεια, έλλειψη: από τήν άποψη αυτή φυσικά δέν γίνεται φανερή η φύση τών πρωτόγονων κοινωνιών. Αυτή τίθεται περισσότερο σάν θετικότητα, σάν πατρώνεια τού φυσικού περιβάλλοντος και τού κοινωνικού σχεδίου, σάν ελεύθερη θέληση πού δέν ιαφίνει νά ξεφύγει από τό είναι της τίποτα απ' ό,τι θά μπορούσε νά τή νοθεύσει, νά τή διαφθείρει, νά τή διαλύσει. Στο σημείο αυτό είναι ανάγκη νά σταθούμε γιά λίγο μέ προσοχή: οι πρωτόγονες κοινωνίες δέν είναι τά όψιμα έμβρυα τών πιό εξελιγμένων κοινωνιών, κοινωνικά σώματα η απογείωση τών οποίων διακόπηκε από κάποια παύση αρρώστεια δέν βρίσκονται στο σημείο εκκίνησης μιας ιστορικής λογικής πού οδηγεί κατ' ευθείαν σέ ένα προκαθορισμένο σκοπό, μολονότι σημειώνεται μόνον εκ τών υστέρων: τό δικό μας κοινωνικό σύστημα. (Άν η ιστορία ήταν η λογική αυτή, πώς θά μπορούσαν νά υπάρχουν ακόμα πρωτόγονες κοινωνίες;) Όλο αυτό εκφράζεται, στο επίπεδο τής κοινωνικής ζωής, μέ τήν άρνηση τών πρωτόγονων κοινωνιών νά καταβροχθιστούν από τήν εργασία και από τήν παραγωγή, από τήν απόφαση νά περιορίσουν τά αποθέματα γιά κοινωνικό - πολιτικές ανάγκες, από τήν ενυπόχρεωση αδυνατότητα νά ανταγωνιστούν — σέ τί θά μπορούσε νά χρησιμεύσει, σέ μία πρωτόγονη κοινωνία, η ύπαρξη πλούσιων ενόσους στους φτωχούς; — μέ μία λέξη: μέ τήν απαγόρευση, πού δέν ήταν διατυπωμένη αλλά, έν τούτοις, εκφρασμένη, τής ανισότητας.

Από τί εξαρτάται τό γεγονός όςι σέ μία πρωτόγονη κοινωνία η οικονομία δέν είναι πολιτική; Αυτό προέρχεται, όπως βλέπουμε, από τό γεγονός πώς η οικονομία δέν λειτουργεί μέ τρόπο αυτονόμο. Θά μπορούσαμε νά πούμε πώς οι πρωτόγονες κοινωνίες είναι κοινωνίες δίχως οικονομία, υπάρχουν μέ τήν άρνηση τής οικονομίας. Μά θά πρέπει γι' αυτό νά ορίσουμε σάν αποσιώζουσα επίσης τήν πολιτική διάσταση τών κοινωνιών αυτών; Πρέπει νά δεχτούμε όςι, μέ τό νά πρόκειται γιά κοινωνίες «δίχως νόμο και δίχως βασίλιά», απουσιάζουν τού πολιτικού πεδίου; Και δέν θά ξαναπείσουμε έτσι στόν κλασσικό εθνοκεντρισμό, γιά τόν οποίο η απουσία χαρακτηρίζει, σ' όλα τά επίπεδα, τίς διαφορε-

τικές από τή δική μας κοινωνίες.

Θέτουμε λοιπόν τό ζήτημα τού πολιτικού στις πρωτόγονες κοινωνίες. Δέν πρόκειται απλώς και μόνο γιά ένα «ενδιαφέρον» πρόβλημα, γιά ένα θέμα φυλαγμένο γιά τίς παρατηρήσεις τών ειδικών, γιατί η εθνολογία αποκτά τίς διαστάσεις μιας γενικής θεωρίας (πού πρέπει νά οικοδομηθεί) τής κοινωνίας και τής ιστορίας. Η ακρότατη διαφοροποίηση τών τύπων κοινωνικής οργάνωσης, η συχνή επανάληψη, στο χρόνο και στο χώρο, ανομοιών κοινωνιών, δέν εμποδίζουν ωστόσο τή δυνατότητα μιας τάξης στήν ασυνέχεια, ενός περιορισμού αυτής τής ατέλειωτης πολλαπλότητας τών διαφοροποιήσεων. Ριζοσπαστικός περιορισμός, αφού η ιστορία δέν μόν προσφέρει, πραγματικά, παρά δύο τύπους κοινωνιών πού μέ κανένα τρόπο δέν μπορούν νά επανέλθουν η μία στήν άλλη, δύο μακρο - τάξεις κάθε μία από τίς οποίες περιέχει κοινωνίες πού, πέρα από τίς διαφορές τους, έχουν κοινό κάτι τό θεμελιακό. Υπάρχουν από τό ένα μέρος οι πρωτόγονες κοινωνίες, ή δίχως Κράτος, από τό άλλο οι κρατικές κοινωνίες. Είναι η παρουσία ή η απουσία τού θεσμού τού Κράτους (επιδικτικού στο νά προσλαμβάνει πολλαπλές μορφές) πού οριοθετεί σέ κάθε μία κοινωνία τόν λογικό χώρο της, πού χαράσσει μία αμετάβλητη γραμμή ασυνέχειας μεταξύ τών κοινωνιών. Η εμφάνιση τού Κράτους επέβαλε τό μεγάλο τυπολογικό διαχωρισμό μεταξύ άγριων και πολιτισμένων, ενέγραψε τή μη ακυρωτέα τομή πέρα από τήν οποία όλα αλλάζουν, επειδή ο χρόνος γίνεται ιστορία. Υπάρχουν συχνά διαχωρισμένες, κι όχι αναίτια, στήν κίνηση τής παγκόσμιας ιστορίας, δύο επιταχύνσεις αποφασιστικής σημασίας εξ αιτίας τού ρυθμού τους. Ο κινητήρας τής πρώτης υπήρξε αυτό πού ονομάστηκε νεολιθική επανάσταση (εξημέρωση τών ζώων, γεωργία, ανακάλυψη τής ύφανσης και τής κατασκευής δάζων και αγγείων, σταθερή εγκατάσταση τών ανθρώπινων ομάδων, κλπ.). Ζούμε ακόμα, κι όλο και περισσότερο, στήν επιμήκυνση τής δεύτερης επιτάχυνσης, στήν βιομηχανική επανάσταση τού XIX αιώνα.

Προφανώς δέν υπάρχει αμφιβολία όςι η νεολιθική τομή ανέτρεψε σ' αξιοσημείωτο βαθμό τίς συνθήκες τής υλικής ύπαρξης τών παλαιολιθικών λαών. Μά ο μετασχηματισμός αυτός υπήρξε αρκετά σημαντικός ώστε νά ενδιαφέρει: τό είναι τών κοινωνιών σ' όλο τό βάθος τους; Μπορούμε νά μιλήσουμε γιά μία διαφορετική λειτουργία τών κοινωνικών συστημάτων, ανάλογα μέ τό άν ήσαν πρό — ή μετά — νεολιθικά; Η εθνογραφική εμπειρία δείχνει τό αντίθετο. Τό πέρασμα από τό νομαδικό στήν κατοικίδια ζωή θά είναι η πιό φανερή συνέπεια τής νεολιθικής επανάστασης μέ τό νά επιτρέψει, χάρη στή συγκέντρωση ενός σταθεροποιημένου πληθυσμού, τό σχηματισμό τών πόλεων και απ' εδώ, τών κοστικών μηχανισμών. Μά μέ τόν τρόπο αυτό κρίνουμε όςι κάθε τεχνολογιστικό «σύνολο» στερημένο από γεωργία αναγκαστικά πορεύεται πρός τό νομαδισμό, κι αυ-

τό είναι ανακριβές από εθνογραφική άποψη: μία οικονομία κυνηγιού, ψαρέματος και συγκομιδής δεν έχει αναγκαστικά ανάγκη από ένα νομαδικό τρόπο ζωής. Τό επιβεβαιώνουν πάρα πολλά παραδείγματα, στην Αμερική και αλλού: η απουσία της γεωργίας συμπίπτει με την κατοικίδια ζωή. Κι αυτό σημαίνει, μεταξύ των άλλων, πως αν ορισμένοι λαοί δεν γνωρίζουν τη γεωργία, ενώ αυτή είναι δυνατή οικολογικά, αυτό δεν οφείλεται στην ανικανότητά τους, στην τεχνολογική καθυστέρηση, στην πολιτιστική κατωτερότητα, αλλά, απλούστατα, επειδή δεν είχαν την ανάγκη της.

Η μετά - κολομβιανή ιστορία της Αμερικής παρουσιάζει την περίπτωση λαών που ήσαν αγροτοκαλλιεργητές και γνώριζαν την κατοικίδια ζωή, κάτω από την επίδραση μίας τεχνικής επανάστασης (κατάκτηση του αλόγου και, κατά δεύτερο λόγο, των όπλων) απεφάσισαν να εγκαταλείψουν τη γεωργία για ν' αφιερωθούν σχεδόν αποκλειστικά στο κυνήγι, του οποίου η απόδοση δεκαπλασιάζονταν με το αλφειο. Με τό να γίνουν ιππικές, οι φυλές των *Pianure* στη Β. Αμερική, ή κείνες του *Chaco* στη Ν. Αμερική, ενέτειναν και επεξέτειναν τις μετατοπίσεις τους: μά θρισκόμαστε πολύ μακριά από τό νομαδικό στον οποίο περιοριζόνταν γενικά οι συμμορίες των κυνηγών - συγκομιδών (όπως οι *Guayaki* της Παραγουάης), και η εγκατάλειψη της γεωργίας δεν εκφράζεται, για τις ομάδες που εξετάζουμε, ούτε με τη δημογραφική διασπορά ούτε με τό μετασχηματισμό της προηγούμενης κοινωνικής οργάνωσης.

Τί διδασκόμαστε από την κίνηση αυτή του μεγάλου μέρους των κοινωνιών από τό κυνήγι στη γεωργία, και από την αντίθετη κίνηση μερικών άλλων, από τη γεωργία στο κυνήγι; Αυτή η κίνηση φαίνεται να πραγματοποιείται δίχως καμιά αλλαγή στη φύση της κοινωνίας, που εξακολουθεί να έχει την ίδια ταυτότητα ενώ μετασχηματίζονται μόνον οι όροι της υλικής της ύπαρξης: η νεολιθική επανάσταση, αν παρουσιάζει αξιοσημείωτο ενδιαφέρον η ζωή των ανθρώπων ομάδων τότε, δεν συνεπάγεται μηχανικά μιά ανατροπή της κοινωνικής τάξης. Μ' άλλα λόγια, και για ό,τι αφορά τις πρωτόγονες κοινωνίες, η αλλαγή στο επίπεδο επείνης που οι μαρξιστές ονομάζουν οικονομική *infrastruttura* δεν καθορίζει εντελώς την πολιτική υπερδομή, αφού αυτή εμφανίζεται να είναι ανεξάρτητη από την υλική της βάση. Η αμερικανική ήπειρος φωτίζει καθαρά τη σχετική αυτονομία της οικονομίας και της κοινωνίας. Ομάδες κυνηγών - ψαράδων - συγκομιδών ή όχι, παρουσιάζουν τό ίδια κοινωνικο - πολιτικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν οι γεωργοί γειτονές τους που γνωρίζουν την κατοικίδια ζωή: διαφορετικές «*infrastrutture*», ταυτόσημες «υπερδομές». Αντίθετα, οι κεντρο - αμερικανικές κοινωνίες εξαρτιόνταν από μία γεωργία που παρέμενε εν τούτοις, σ' ό,τι αφορούσε τό τεχνικό επίπεδό της, σέ μεγάλο βαθμό όμοια με τη γεωργία των «άγριων» φυ-

λών του Τροπικού δάσους: ταυτόσημη «*infrastruttura*», διαφορετικές «υπερδομές», αφού στη μία περίπτωση πρόκειται για κοινωνίες δίχως Κράτος, στην άλλη για Κράτη με την πλήρη σημασία της λέξης.

Δέν είναι λοιπόν η οικονομική αλλαγή, αλλά η πολιτική οργάνωση ο αποφασιστικός παράγοντας. Η αληθινή επανάσταση, στην προϊστορία της ανθρωπότητας, δέν είναι η νεολιθική, αφού αυτή μπορεί πολύ καλά ν' αφήσει άθικτη την παλιά κοινωνική οργάνωση, αλλά η πολιτική επανάσταση: εκείνη η μυστηριώδης, μη αντιστρέψιμη, θανάσιμη εμφάνιση για τις πρωτόγονες κοινωνίες, στην οποία δίνουμε τό όνομα Κράτος. Κι αν θέλουμε να διατηρήσουμε τις μαρξιστικές αντιλήψεις για την *infrastruttura* και την υπερδομή, αναγκαίο ίσως είναι ν' αναγνωρίσουμε πως η *infrastruttura* είναι τό πολιτικό, πως η υπερδομή είναι τό οικονομικό. Μιά μόνον ανατροπή, δομική, ύψιστο αλφειο, μπορεί να μεταμορφώσει, καταστρέφοντάς την σαν τέτια, την πρωτόγονη κοινωνία: αυτό που αναδύεται από τούς κόλπους της, ή από τό έξω, αυτό τό οποίο η ίδια η απουσία χαρακτηριστήριζε εκείνη την κοινωνία, η εξουσία της ιεραρχίας, η σχέση της εξουσίας, η υποδούλωση των ανθρώπων, τό Κράτος. Δέν θά είχε σημασία ν' αναζητήσουμε την προέλευση μίας υποθετικής τροποποίησης των σχέσεων παραγωγής στην πρωτόγονη κοινωνία, τροποποίηση που, χωρίζοντας σιγά - σιγά την κοινωνία σέ πλούσιους και φτωχούς, εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους, θά οδηγούσε μηχανικά στην εγκαθίδρυση ενός εκτελεστικού οργάνου εξουσίας των πρώτων πάνω στους δεύτερους, στην εμφάνιση του Κράτους.

Όχι μόνο ανήκει στη σφαίρα των υποθέσεων αυτός ο μετασχηματισμός της οικονομικής βάσης, αλλά αυτό που μετρά περισσότερο, είναι αδύνατο. Αφότου σέ μία δεδομένη κοινωνία τό καθεστώς της παραγωγής μετασχηματίζεται με την έννοια μίας μεγαλύτερης εντατικοποίησης της εργασίας με την προοπτική της αύξησης της παραγωγής αγαθών, πρέπει ή οι άνθρωποι της κοινωνίας αυτής να επιθυμούν αυτού τό είδους την αλλαγή τό παραδοσιακού τρόπου ζωής τους, ή ό,τι, μόνον θέλοντάς την, υποχρεώθηκαν από μία εξωτερική βία. Στή δεύτερη περίπτωση η κοινωνία υφίσταται απλούστατα την επίθεση μίας εξωτερικής δύναμης για την ωφέλεια της οποίας θ' αλλάξει τό καθεστώς της παραγωγής: να δουλεύουν και να παράγουν περισσότερο για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες των νέων κατόχων της εξουσίας. Η πολιτική καταπίεση καθορίζει, επικαλείται, επιτρέπει την εκμετάλλευση. Μά σέ τίποτα δέν χρησιμεύει η αναφορά σ' ένα είδους «σενάριο», αφού αυτό αναφέρεται σέ μία εξωτερική προέλευση, τυχαία, οφειλόμενη στη βία του Κράτους, κι όχι στην αργή ωρίμανση των εσωτερικών όρων, κοινωνικο - οικονομικών, τόυ παρουσιαστικού του.

Τό Κράτος, λένε, είναι τό εργαλείο που ε-

πιτρέπει στην άρχουσα τάξη να ασκεί την θι-
ση κυριαρχία της στην εξουσιασμένη τάξη.
Για να υπάρξει το Κράτος πρέπει η κοινωνία
να είναι διηρημένη ήδη σε ανταγωνιστικές κοι-
νωνικές τάξεις, δεμένες μεταξύ τους από σχέ-
σεις εκμετάλλευσης. Επομένως η δομή της
κοινωνίας, η διαίρεση σε τάξεις, θα έπρεπε να
προηγηθεί της εμφάνισης της μηχανής του
Κράτους. Άς σημειώσουμε το εύθραστο αυ-
τός της καθαρά εργαλειώδους αντίληψης για το
Κράτος. Άν η Κοινωνία είναι οργανωμένη από
καταπιεστές ικανούς να εκμεταλλεύονται τους
καταπιεζόμενους, αυτό συμβαίνει επειδή η ι-
κανότητα επιβολής της αλλοτρίωσης στηρίζε-
ται πάνω στη χρήση μίας δύναμης, δηλαδή πά-
νω σ' αυτό που οικοδομεί την ίδια την ουσία
του Κράτους, «μονοπώλιο της νόμιμης φυσικής
βίας». Σε ποιά ανάγκη ανταποκρίνεται τότε η
ύπαρξη ενός Κράτους, άν η ουσία του — η
βία — ενυπάρχει στη διαίρεση της κοινωνίας,
άν αυτό είναι με την έννοια αυτή, εκ των προ-
τέρων δοσμένο με την καταπίεση που ασκεί-
ται από μία κοινωνική ομάδα πάνω στις άλλες;
Δέν θα ήταν παρά το άχρηστο όργανο μίας
λειτουργίας που θά είχε από τα πριν και αλλού
εκκληρωθεί.

Τό να εξαρτούμε την εμφάνιση της κρατι-
κής μηχανής από τό μετασχηματισμό της κοι-
νωνικής δομής δέν θα κάναμε τίποτ' άλλο από
τό να αναβάλλουμε τό πρόβλημα της εμφάνι-
σής του, πράγμα που σημαίνει πως πρέπει ν'
αναρρωτηθούμε γιατί παρνάνεται στό περιβάλλον
μιας πρωτόγονης κοινωνίας, δηλαδή μιάς μη
δηρημένης κοινωνίας, ο νέος διαχωρισμός των
ανθρώπων σε κυρίαρχους και κυριαρχούμενους.
Ποιός είναι ο κινητήρας τού θεμελιώδους αυ-
τού μετασχηματισμού που θά μεσουρανήσει με
την ίδρυση τού Κράτους; Η εμφάνισή του θά
δώσει ουσία στη νομιμότητα μιάς ατομικής ι-
διοκτησίας που έχει ήδη κάμει την εμφάνισή
της, τό Κράτος τελικά θά είναι ο αντιπρόσω-
πος και ο προστάτης των ιδιοκτητών. Πολύ κα-
λά. Μά γιατί εμφανίστηκε η ατομική ιδιοκτη-
σία σ' ένα τύπο κοινωνίας που αγνοούσε, την
αρνιόταν, την ίδια την ιδιοκτησία. Γιατί μερι-
κοί θέλησαν να διακηρύξουν μιά ωραία ημέ-
ρα: αυτό είναι δικό μου, και με ποιό τρόπο σ'
άλλοι θ' άφηναν να εγκαθιδρυθεί αυτό που η
πρωτόγονη κοινωνία αγνοούσε: την αυταρ-
χία, την καταπίεση, τό Κράτος;

Αυτό που σήμερα ννωρίζουμε για τίς πρω-
τόγονες κοινωνίες δέν επιτρέπει να ερευνή-
σουμε περισσότερο την αρχή τού πολιτικού στό
οικονομικό επίπεδο. Δέν αναπτύσσεται στό έ-
δαφος αυτό τό γενεαλογικό δέντρο τού Κρά-
τους. Δέν υπάρχει τίποτα, στην οικονομική λει-
τουργία μιάς πρωτόγονης κοινωνίας, μιάς κοι-
νωνίας δίχως Κράτος, που επιτρέπει την εισα-
γωγή της διαφοράς μεταξύ πλουσίων και φτω-
χών, επειδή κανείς δέν αισθάνεται την παρά-
λογη επιθυμία να κάμει, να κατέχει να διακρί-
νεται περισσότερο από τόν γείτονά του. Η ι-
κανότητα, ίδια για όλους, να ικανοποιούν τίς
υλικές ανάγκες, και η ανταλλαγή των ανισό-

καί των υπηρεσιών, που εμποδίζουν σταθερά
την ατομική συσσώρευση αγαθών, καθιστούν α-
δύνατη την εμφάνιση μιάς τέτιας επιθυμίας,
επιθυμίας για κατοχή που είναι, ντέ φάκτο, ε-
πιθυμία για εξουσία. Η πρωτόγονη κοινωνία,
πρώτη κοινωνία της αφθονίας, δέν αφήνει κα-
μιά θέση για την επιθυμία της υπερασφονίας.

Οι πρωτόγονες κοινωνίες είναι κοινωνίες δι-
χως Κράτος επειδή τό Κράτος είναι αδύνατο
να υπάρξει. Κι όμως όλοι οι πολιτισμένοι λα-
οί υπήρξαν πριν απ' όλα, άγριοι: τί συνετέλεσε
ώστε η ύπαρξη τού Κράτους να πάψει να εί-
ναι δυνατή; Γιατί οι λαοί έπαψαν να είναι ά-
γριοι; Ποιά φοβερά γεγονότα, ποιά επανάστα-
ση, συνετέλεσαν στην εμφάνιση της μορφής
τού Δεσποτή, εκείνου που διατάζει κείνους που
υπακούουν. Από πού προέρχεται η πολιτική ε-
ξουσία; Μυστήριο, ίσως προσωρινό, η κατα-
γωγή της.

Άν φαίνεται ακόμα αδύνατο να καθορίσου-
με τίς συνθήκες της εμφάνισης τού Κράτους,
μπορούμε ωστόσο να ορίσουμε ακριβώς τίς
συνθήκες της μη εμφάνισής του, και η προσπά-
θειά μας συνίσταται στην προσπάθεια καθορι-
σμού τού χώρου τού πολιτικού στις κοινωνίες
δίχως Κράτος. Δίχως πίστη, δίχως νόμο, δίχως
βασιλιά: αυτό που στό XVI αιώνα η Δύση έλε-
γε για τούς Αμερινδιάνους μπορεί να επεκτα-
θεί δίχως δυσκολία και σ' οποιαδήποτε άλλη
πρωτόγονη κοινωνία. Μπορεί αντίθετα να είνα-
τό κριτήριο της διάκρισης: μία κοινωνία είναι
πρωτόγονη άν δέν έχει βασιλιά, σάν νόμιμη
πηγή τού νόμου, δηλαδή την κρατική μηχανή.
Αντίστροφα, κάθε κοινωνία μη πρωτόγονη εί-
ναι μία κοινωνία με Κράτος: ελάχιστα ενδια-
φέρει τό κοινωνικό - κοινωνικό καθεστώς.
Γι' αυτό μπορούν να συγκεντρωθούν σε μιά
μονάχα τάξη οι μεγάλοι αρχαίοι δεσποτισμοί
— βασιλείς, αυτοκρατορίες της Κίνας ή των
Άνδεων, παρ' ό,τι —, οι πιο πρόσφατες μονάρ-
χες — «Τό κράτος είμαι εγώ» —, ή τά σύγ-
χρονα κοινωνικά συστήματα, είτε γνωρίζουν
τόν φιλελεύθερο καπιταλισμό, όπως στη δυ-
τική Ευρώπη, ή τόν καπιταλισμό τού Κράτους,
όπως αλλού...

Δέν υπόκεινται λοιπόν βασιλείας στην φυλή, μά
ένας αρχηγός που δέν είναι ένας αρχηγός τού
Κράτους. Τί σημαίνει αυτό; Απλούστατα ότι ο
αρχηγός δέν διατίθεται καμιά εξουσία, καμιά κα-
ταναγκαστική εξουσία, κανένα μέσο νά ή
διανομή διαταγών. Ο αρχηγός δέν διατάζει,
ο κόσμος της φυλής δέν ένει καμιά υπακομή,
ο γάμος της chieftainship δέν
είναι ο χώρος της εξουσίας, και η μοσηή τού
άγριου «αρχηγού» δέν ποσεικονίζει κατά κανέ-
να τρόπο εκείνη τού μελλοντικού δεσπότη. Δέν
μπορεί φυσικά από την πρωτόγονη chieftain-
ship να προέλθει ο κρατικός μηχανισμός γε-
νικά.

Σε τί και με ποιά έννοια ο αρχηγός της φυ-
λής δέν ποσεικονίζει τόν αρχηγό τού Κράτους;
σε τί και με ποιά έννοια αυτή η πριν τό Κρά-
τος ύπαρξη είναι αδύνατη στην κόσμο των Α-
γρίων; Αυτή η ριζική ασυνέχεια — που καθι-

στά απαραίτητο ένα προοδευτικό πέρασμα από την πρωτογονη επιειταστική στην κρατική μηχανή — σμερλιώνεται φυσικότητα σε κεινή τη σχέση αποκλεισμού που τοποθετεί της πολιτικής εξουσία έξω από την επιειταστική. Αυτό που πρέπει να σκεφτόμαστε είναι ένας αρχηγός δίχως εξουσία, ένας θεσμός, η επιειταστική, αποκλεισμένη από την ουσία της, την εξουσία. Οι λειτουργίες του αρχηγού, κείνες που αναλύθηκαν παραπάνω, δείχνουν πώς δεν πρόκειται για λειτουργίες εξουσιαστικές. Προορισμένος ουσιαστικά να απορροφά τις συγκρούσεις που μπορούν να εμφανιστούν μεταξύ ατόμων, οικογενειών, γενεών, κλπ., αυτός δεν διαστέλλει για να σταθεροποιήσει την τάξη και την αρμονία, παρά μονάχα το κύρος που του αναγνωρίζει η κοινωνία. Αλλά κύρος δεν σημαίνει γοητεία, εννοείται, και τα μέσα που βρίσκονται στη διάθεση του αρχηγού για να εκτελεί το καθήκον του σαν ειρηνοποιού περιορίζονται αποκλειστικά στη χρήση του λόγου; ούτε καν για να διατηρήσει μεταξύ των συναγωνιζόμενων μερών, επειδή ο αρχηγός δεν είναι δικαστής, αυτός μπορεί να πάρει θέση υπέρ του ενός ή του άλλου μέρους; μά μονάχα οπλισμένος με την ευγλωτία, αναζητεί να πείσει εκείνους που πρέπει να ειρηνεύσει, να εξαλείψει τις προσβολές, να μμηθεί τους προγόνους, που ζούσαν πάντα σε καλή αρμονία. Έργο του οποίου η επιτυχία δεν ήταν ποτέ εγγυημένη, στοίχημα κάθε φορά αθέτατο, γιατί ο λόγος του αρχηγού δεν έχει τη δύναμη του νόμου. Αν η προσπάθεια της πειθούς αποτύχει, η σύγκρουση κινδυνεύει να λυθεί με τη βία και το κύρος του αρχηγού μπορεί να μὴ επιβιώσει με τό να έχει μπει σέ δοκιμασία η ικανότητά του να πραγματοποιήσει όσα περιμεναν απ' αυτόν.

Ποιές είναι οι ενδείξεις σύμφωνα με τις οποίες η φυλή κρίνει πώς ένας άνθρωπος είναι άξιος να είναι αρχηγός; Τελικά μονάχα από την «τεχνική» ικανότητά του: ρητορικά χαρίσματα, επιδειξιότητα στα κηρύγματα, ικανότητα να συντονίζει τις πολεμικές δραστηριότητες, επιθετικές και αμυντικές. Και η κοινωνία δεν επιτρέπει με κανένα τρόπο να ξεπεράσει ο αρχηγός αυτό το τεχνικό όριο, ούτε μία τεχνική ανωτερότητα να μετασχηματιστεί σε πολιτική εξουσία. Ο αρχηγός βρίσκεται στην υπηρεσία της κοινωνίας, αλλά είναι η ίδια η κοινωνία — έδρα της πραγματικής εξουσίας — που ασκεί, σαν κοινωνία, την εξουσία της πάνω στον αρχηγό. Γι' αυτό ο αρχηγός δεν μπορεί να ανατρέψει προς όφελός του τη σχέση, ν' ασκήσει πάνω στην φυλή εκείνου που καλείται εξουσία: η πρωτόγονη κοινωνία δεν θ' ανεχτεί ποτέ να μετασχηματιστεί ο αρχηγός της σε δεσπότη.

Πρόκειται για ένα είδος εποπτείας στην οποία θέτει τον αρχηγό η φυλή, αιχμάλωτο σ' ένα χώρο από τον οποίο δεν του επιτρέπει να θγει. Αλλά έχει την επιθυμία να θγει απ' αυτόν; Συμβαίνει ο αρχηγός να επιθυμεί να είναι αρχηγός; Ποιά θέληση αντικαθιστά την υπηρεσία και το συμφέρον της ομάδας με την

πραγματοποίηση της δικής του επιθυμίας; Γιατί η ικανοποίηση του προσωπικού του συμφέροντος επικρατεί της υποταγής στο συλλογικό σχέδιο; Κυρίως σε αιτίας του στεντού ελέγχου στον οποίο η κοινωνία — σε αιτίας της φύσης της σαν πρωτόγονης κοινωνίας κι όχι, φυσικά, σε αιτίας μιας συνειδητής και σταθερής προθέσης για εποπτεία — υπονοείται τη όραση του αρχηγού, είναι σπάνιες οι περιπτώσεις των αρχηγών που παραβαίνουν τον πρωτόγονο νόμο που λέει: εσύ δεν είσαι πλέον με τους άλλους. Σπάνιες, φυσικά, αλλά όχι ανύπαρκτες: συμβαίνει κάποτε - κάποτε ένας αρχηγός να θέλει να κάνει τον αρχηγό, όχι θέσσει από μακιαβελλικό υπολογισμό, αλλά μάλλον γιατί, τελικά, δεν του μένει άλλη επιλογή. Εξηγούμεθα: με τον γενικό κανόνα ένας αρχηγός δεν προσπαθεί να ανατρέψει την κανονική σχέση (σύμφωνη δηλαδή προς τους κανόνες) που έχει με την ομάδα του: ανατροπή που, από υπηρέτη της φυλής θά τον έκανε αφεντικό της. Αυτή η κανονική σχέση, ο μεγάλος φύλαρχος Αλαγκίν, αρχηγός πολέμου μιας φυλής άβιοπα του αργεντινικού Chaco, την καθόρισε τέλεια με την απάντησή του σ' έναν ισπανό αξιωματικό που προσπαθούσε να τον πείσει να παραιτούσε την φυλή του σ' έναν πόλεμο που αυτή δεν ήθελε:

«Οι Αβιρόπι, εξ αιτίας της πατρογονικής τους παρόδοσης, ό,τι κάνουν τό κάνουν σύμφωνα με τη θέλησή τους, κι όχι σύμφωνα με τη θέληση του φυλάρχου τους. Εγώ τους διευθύνω, μά δεν θά μπορούσα να βλάψω κανένα από τους δικούς μου δίχως να βλάψω τον εαυτό μου' αν χρησιμοποιούσα τις διαταγές ή τη δύναμη πάνω στους συντρόφους μου, αυτοί θά μου έστρεφαν αμέσως τις πλάτες. Προτιμώ να μ' αγαπάνε παρά να με φοβούνται».

Και δίχως αμφιβολία τό μεγαλύτερο μέρος των αμερινδιάνων αρχηγών θά είχε κάμει την ίδια συζήτηση.

Υπάρχουν ωστόσο οι εξαιρέσεις, που σχεδόν πάντα συνδέονται με τον πόλεμο. Είναι γνωστό τελικά ότι η προπαρασκευή και η καθοδήγηση μιας στρατιωτικής αποστολής αποτελούν τις μοναδικές περιπτώσεις στις οποίες ο αρχηγός μπορεί να ασκήσει ένα ελάχιστο βαθμό εξουσίας, που θεμελιώνεται μονάχα, επαναλαμβάνουμε, στην τεχνική ικανότητά του ως πολεμιστή. Μετά τό τέλος των επιχειρήσεων, όποιο κι αν είναι τό τέλος του πολέμου, ο πολεμιστής αρχηγός γίνεται και πάλι αρχηγός δίχως εξουσία ποτέ τό κύρος που αποκτάται από τη νίκη δεν μετατρέπεται σ' εξουσία. Όλα στηρίζονται πάνω σ' αυτό τό διαχωρισμό που συντηρείται από την κοινωνία ανάμεσα στο κύρος και στην εξουσία, ανάμεσα στη δόξα ενός νικηφόρου πολεμιστή και στη διαταγή που του απαγορεύεται να ασκήσει. Η πιο κατάλληλη ηγή για να ικανοποιηθεί η δίψα για κύρος ενός πολεμιστή είναι ο πόλεμος. Τόν ίδιο καιρό, ένας αρχηγός, τό κύρος του οποίου συνδέεται με τον πόλεμο, δεν μπορεί να τό συντηρήσει και να τό δυναμώσει παρά με τον πόλεμο: ει-

ναί: ένα είδος αναγκαστικής φυγής προς τα μπρός που τόν απρόσβλητο να οργανώνει διαρκώς πολεμικές αποστολές από τις οποίες ελπίζει ότι θα αντλήσει ευεργετήματα (συμβολικά). Εφ' όσον η επιθυμία του για πόλεμο ανταποκρίνεται στη γενική θέληση της φυλής, ιδιαίτερα των νέων για τους οποίους ο πόλεμος αποτελεί το κύριο μέσο απόκτησης κύρους, εφ' όσον η θέληση του αρχηγού δεν υπερβαίνει εκείνη της κοινωνίας, οι συνθησιμένες σχέσεις μεταξύ της δεύτερης και του πρώτου παραμένουν αμετάβλητες. Μά ο κίνδυνος να ξεπεραστεί η επιθυμία της κοινωνίας από την επιθυμία του αρχηγού, ο κίνδυνος να εξωθηθούν πέρα απ' αυτό που οφείλουν, προέρχεται από το στενό όριο που αποδίδεται στη λειτουργία της: ο κίνδυνος αυτός είναι σταθερός. Ο αρχηγός, ενίοτε, δέχεται να τον διατρέξει, προσπαθεί να επιβάλλει στην φυλή το ατομικό σκεδισμό του, ν' αντικαταστήσει με το προσωπικό συμφέρον του το συλλογικό συμφέρον. Ανατρέποντας την κανονική σχέση που ορίζει τον αρχηγό σαν ένα μέσο στην υπηρεσία ενός καθορισμένου κοινωνικού σκοπού, προσπαθεί να κάμει την κοινωνία το μέσο για την πραγματοποίηση ενός σκοπού καθαρά ατομικού: την φυλή στην υπηρεσία του αρχηγού κι όχι πλέον τον αρχηγό στην υπηρεσία της φυλής. Αν «λειτουργήσει» θα έχουμε εδώ το χώρο γέννησης της πολιτικής εξουσίας σαν εξαναγκασμό και βία, θα έχουμε την πρώτη ενσάρκωση, την οριακή μορφή του Κράτους: μά δεν λειτουργεί.

Στην πολύ όμορφη αφήγηση των είκοσι χρόνων που πέρασε ανάμεσα στους Yanoamari, η Elena Valero μιλά πάρα πολύ για τον πρώτο άνδρα της, τον πολεμιστή αρχηγό Fusiwe. Η ιστορία του δια φωτίζει τέλεια τον προορισμό της chieftainship όταν, εξ αιτίας της δύναμης των πραγμάτων, παραβιάζει το νόμο της πρωτόγονης κοινωνίας που, σαν πραγματικός χώρος της εξουσίας, αρνείται να την εγκαταλείψει, να την εξουσιοδοτήσει. Ο Fusiwe αναγνωρίζεται λοιπόν σαν «αρχηγός» από την φυλή του εξ αιτίας του κύρους που απέκτησε σαν οργανωτής και καθοδηγητής νικηφόρων επιδρομών εναντίον των εχθρικών ομάδων. Κατά συνέπεια, διευθύνει τους πολέμους που θέλει η φυλή του, θέτει στην υπηρεσία της ομάδας την τεχνική ικανότητά του σαν άνθρωπος του πολέμου, το κουράγιο του, το δυναμισμό του: είναι το αποτελεσματικό όργανο της κοινωνίας. Μά το κακό αστέρι του άγριου πολεμιστή θέλει το κύρος που απόκτησε στον πόλεμο να χαθεί σύντομα, από τη στιγμή που δεν ανανεώνονται διαρκώς οι ηγέτες του. Η φυλή, για την οποία ο αρχηγός αποτελεί μονάχα το κατάλληλο και ενεργό εργαλείο για την πραγματοποίηση της θέλησής της, ξεχνά εύκολα τις νίκες του. Αυτός δεν έχει κερδίσει τίποτα οριστικά και, αν θελήσει να ξαναθυμώσει στους δικούς του την τόσο εύκολα ξεχασμένη αιγλή του, το κύρος και τη δόξα του, δεν θα καταφέρει μόνο να εξυμνήσει τις παλιές του

χειρονομίες, μά επίσης να προκαλέσει και την ευκαιρία για νέα πολεμικά γεγονότα. Ένας πολεμιστής δεν έχει επιλογή είναι καταδικασμένος να επιθυμεί τον πόλεμο. Περνά εδώ ακριβώς το όριο της συγκατάθεσης που τον αναγνωρίζει σαν αρχηγό. Αν η επιθυμία του για πόλεμο συμπίπτει με την επιθυμία της κοινωνίας να πολεμήσει, αυτή συνεχίζει να τον ακολουθεί: μά αν η επιθυμία του αρχηγού για πόλεμο συγκρούεται με μία κοινωνία εμφορούμενη από την επιθυμία της ειρήνης — καμία κοινωνία, τελικά, δεν θέλει διαρκώς να πολεμά — τότε η σχέση ανάμεσα στον αρχηγό και στη φυλή ανατρέπεται, και ο αρχηγός τείνει να χρησιμοποιήσει την κοινωνία σαν ένα εργαλείο για τον προσωπικό του σκοπό. Τώρα, να μην τό ξεχνάμε, πρωτόγονος αρχηγός είναι ένας αρχηγός δίχως εξουσία: πώς θα μπορούσε να επιβάλλει το νόμο της επιθυμίας του σε μία κοινωνία που τον αρνείται; Τον ίδιο καιρό, αυτός είναι αιχμάλωτος της επιθυμίας του για κύρος και της αδυναμίας του να τό πραγματοποιήσει. Τι μπορεί να συμβεί λοιπόν; Ο πολεμιστής προορίζεται για την ερημιά, τη μοναξιά, για μία αθέβαι σύγκρουση που μπορεί να τον οδηγήσει μόνο στο θάνατο. Αυτό ήταν τό πεπρωμένο του νοτίο - αμερικανού πολεμιστή Fusiwe, που είδε την φυλή του να τον εγκαταλείπει επειδή προσπάθησε να της επιβάλλει έναν πόλεμο που δεν τόν ήθελε. Της απέμεινε τότε παρά να κάμει τον πόλεμο μόνος του, και πέθανε διάτρυτος από βέλη. Ο θάνατος είναι τό πεπρωμένο του πολεμιστή, επειδή τέτια είναι η πρωτόγονη κοινωνία, που δεν επιτρέπει να υπάρχει η θέληση της εξουσίας στην επιθυμία για κύρος. Ή, μ' άλλα λόγια, στην πρωτόγονη κοινωνία ο αρχηγός, σαν δυνατή θέληση για εξουσία, είναι καταδικασμένος σε θάνατο από μίας αρχής. Η διαχωρισμένη πολιτική εξουσία είναι αδύνατο να υπάρξει στις πρωτόγονες κοινωνίες, όπου δεν υπάρχει θέση για τό Κράτος.

Λιγότερο τραγική όσον αφορά την κατάληξη της, μά πολύ όμοια στην εξέλιξη της, είναι η ιστορία ενός άλλου ινδιάνου αρχηγού, απείρως πιο φημισμένου από τον πολεμιστή του Αμαζόνιου, αφού πρόκειται για τον περίφημο άπατι αρχηγό Ιερώνυμο. Η ανάγνωση των Αναμνήσεών του, αποδεικνύεται πάρα πολύ διδακτική. Ο Ιερώνυμος δεν ήταν παρά ένας νεαρός πολεμιστής όπως οι άλλοι, όταν οι με-Είκανοι στρατιώτες χτύπησαν την φυλή του και σκότωσαν γυναίκες και παιδιά. Η οικογένεια του Ιερώνυμου εξολοθρεύτηκε. Οι διάφορες φυλές άπατι συμάχησαν για να εκδικηθούν τις δολοφονίες και επισητεύτηκαν τη διοίκηση στον Ιερώνυμο. Η επιτυχία ήταν πλήρης για τους Απάτι, που εκμηδένισαν τη μεξικανική φρουρά. Τό πολεμικό κύρος του Ιερώνυμου, του πρωτατίου της νίκης, ήταν τεράστιο, και, από τη στιγμή αυτή, τα πράγματα άλλαξαν, κάτι συνέβαινε σ' αυτόν. Γιατί αν για τους Απάτι, που ήταν ικανοποιημένοι με την νίκη που πραγματοποίησε πλήρως την επιθυμία τους για

εκδίκηση, η διαμάχη μπορούσε να θεωρείται κλεισμένη, αυτός σεν την κατανοούσε έτσι ήθελε να συνεχίσει να εκδικείται τους ινδικανούς θεωρώντας ανεπαρκή την αιματηρή συντριβή των στρατιωτών. Ήνα, φυσικά, σεν μπορούσε μόνος του να κάνει επιδρομές στα μεξικανικά χωριά. Προσπάθησε λοιπόν να προετοιμάσει τους δικούς του για μία νέα επιχείρηση, αλλά μάταια. Η κοινωνία των απάτσι, αφού πέτυχε την εκπλήρωση του συλλογικού σκοπού — εκδίκηση — ήθελε την ειρήνη. Ο σκοπός του Ιερώνυμου ήταν λοιπόν ένας ατομικός στόχος για την πραγματοποίηση του οποίου έπρεπε να παραιτείται την φυλή με το μέρος του, να την κάνει το εργαλείο της θέλησής του, εκεί όπου πριν εξ αιτίας της ικανότητάς του σάν πολεμιστή, ήταν αυτός το εργαλείο της φυλής. Φυσικά οι Απάτσι δεν θέλησαν ποτέ ν' ακολουθήσουν τον Ιερώνυμο, όπως και οι προηγούμενοι αρνήθηκαν ν' ακολουθήσουν τον Ήνσιβε. Εν τούτοις ο απάτσι αρχηγός κατάφερε κάποτε (καταφεύγοντας στο ψέμα) να πείσει μερικούς νέους διψασμένους για δόξα και για λεία. Σέ μία από τις επιχειρήσεις αυτές ο στρατός, ηρωικός και χλευαστικός, του Ιερώνυμου, απετλείτο από δύο πρόσωπα! Οι Απάτσι πού, από ανάγκη, απεδέχθηκαν την ηγεσία του Ιερώνυμου εξ αιτίας της ικανότητάς του σάν πολεμιστή, του έστρεφαν συστηματικά την πλάτη όταν ήθελε να οδηγήσει τον προσωπικό του πόλεμο. Ο Ιερώνυμος, τελευταίος μεγάλος αρχηγός, του νοτιοαμερικανικού πολέμου, πέρασε τριάντα χρόνια της ζωής του με το να θέλει να «κάνει τον αρχηγό», και δεν το πέτυχε...

Τό ουσιαστικό χαρακτηριστικό της πρωτόγονης κοινωνίας είναι η άσκηση μίας απόλυτης και πλήρους εξουσίας πάνω σ' όλο αυτό που την αποτελεί, η απαγόρευση της αυτονομίας που επιβάλλεται σέ κάθε υπο-σύνολο που την οικοδομεί, η διατήρηση όλων των εσωτερικών κινήσεων, συνειδητών και ασυνειδητών, που θρέφουν την κοινωνική ζωή, μέσα στα όρια και στην κατεύθυνση που αποφασίζονται από την ίδια την κοινωνία. Η φυλή εκδηλώνει (κι αν χρειαστεί με τη βία) τη θέλησή της να διαφυλάξει αυτή την πρωτόγονη κοινωνική τάξη εμποδίζοντας την εμφάνιση μίας ατομικής πολιτικής εξουσίας, κεντρικής και διαχωρισμένης. Είναι λοιπόν μία κοινωνία που δεν αφήνει να τις διαφύγει τίποτα, που ξέν αφήνει να βγει τίποτα απ' αυτήν, επειδή όλοι οι δρόμοι εξόδου έχουν κλειστεί. Μία κοινωνία που θα μπορούσε αιώνια ν' αναπαράγεται δίχως καμία ουσιαστική μεταβολή στο χρόνο.

Υπάρχει ωστόσο ένα πεδίο που φαίνεται να ξεφεύγει, τουλάχιστον ως ένα σημείο, από τον έλεγχο της κοινωνίας, υπάρχει μία «παλινδρόμηση» στην οποία φαίνεται ότι δεν μπορεί να επιβάλλει παρά μία ατελή «κωδικοποίηση»: πρόκειται για τό δημογραφικό τμήμα, διακανονιζόμενο βέβαια από πολιτιστικούς κανόνες, αλλά και από φυσικούς νόμους, χωρίς ανέπτυξη μίας ζωής ριζωμένης, συγχρόνως, στο κοινωνικό και στο βιολογικό, χώρος μίας «μηχανής»

που λειτουργεί, ίσως, σύμφωνα με μία δικιά του μηχανική, και που κατά συνέπεια θρίσκει εκτός κοινωνικού ελέγχου.

Δίχως να σκεφτούμε να αντικαταστήσουμε ένα δημογραφικό ντετερμινισμό μ' έναν οικονομικό ντετερμινισμό, για να εγγράψουμε στις αιτίες — τη δημογραφική ανάπτυξη — την αναγκαιότητα των αποτελεσμάτων — μετασχηματισμός της κοινωνικής οργάνωσης — απαραίτητο εν τούτοις να διαπιστώσουμε, προπάντων στην Αμερική, τό κοινωνιολογικό βάρος που έχει ο αριθμός του πληθυσμού, η ικανότητα, που κατέχει η αύξηση της πυκνότητας, των τρανταγμών — δεν λέμε των καταστροφών — η πρωτόγονη κοινωνία. Είναι πολύ λιθάνον τελικά ότι ένας από τους θεμελιώδεις άρους της ύπαρξης της πρωτόγονης κοινωνίας να συνίσταται στη σχετική αδυναμία της δημογραφικής οντότητας της. Τά πράγματα δεν μπορούν να λειτουργήσουν σύμφωνα με τό πρωτόγονο μοντέλο παρά μόνον όταν ο πληθυσμός είναι μικρός αριθμητικά. Ή, μ' άλλα λόγια, επειδή μία κοινωνία είναι πρωτόγονη πρέπει αριθμητικά να είναι περιορισμένη. Και, ντέ φάκτο, αυτό που παρατηρείται στον κόσμο των Αγρίων είναι μία ασυνήθιστη διάσπαση των «εθνών», φυλών, κοινωνιών, τοπικών ομάδων, που προσέχουν υπερευσυνειδητά να διατηρούν την αυτονομία τους μέσα στο σύνολο που μετέχουν, εκτός αν κλείνουν προσωρινές συμμαχίες με γείτονες «συμπατριώτες» αν οι περιστάσεις — κυρίως πολεμικές — τό απαιτούν. Αυτή η ατομικοποίηση του κόσμου της φυλής αποτελεί φυσικά ένα αποτελεσματικό μέσο για να εμποδιστεί η οικοδόμηση κοινωνικο - πολιτικών συνόλων ικανών να ενσωματώσουν τις τοπικές ομάδες και, επιπλέον, ένα μέσο για να εμποδιστεί η εμφάνιση του Κράτους που, από την ουσία του, είναι ενοποιητικό.

Τώρα, διατράσσει τις εξακριβώσεις που κάναμε, η διαπίστωση ότι οι Tupi-Guarani φαίνονται, την εποχή που τους ανεκάλυψε η Ευρώπη, να απομακρύνονται αισθητά από τό συνηθισμένο πρωτόγονο μοντέλο, πάνω σε δύο ουσιαστικά σημεία: η αύξηση της δημογραφικής πυκνότητας των φυλών τους ή των τοπικών ομάδων ξεπερνά καθαρά εκείνη των γειτονικών πληθυσμών' από τό άλλο μέρος, η οντότητα των τοπικών ομάδων δεν έχει αναλογία με κείνη των κοινωνικο - πολιτικών ενότητων του Τροπικού Δάσους. Εννοείται, τά χωριά τους, για παράδειγμα, που συγκέντρωναν πολλές χιλιάδες κατοίκους, δεν ήσαν πόλεις' μά έπαυσαν ν' ανήκουν στον «κλασικό» ορίζοντα της δημογραφικής διάσπασης των γειτονικών κοινωνιών. Σ' αυτό τον ορίζοντα της δημογραφικής επέκτασης και της συγκέντρωσης του πληθυσμού τέμνεται — κι αυτό είναι ασυνήθιστο επίσης στην Αμερική των Άγριων, αν όχι και σέ κείνη των Αυτοκρατοριών — η φανερή τάση των chieftainships να κατακτήσουν μία εξουσία που αλλού είναι άγνωστη. Οι αρχηγοί tupi-guarani δεν ήσαν φυσικά δεσπότες, αλλά δεν ήσαν πλέον αρχηγοί δίχως εξου-

σία. Δεν είναι αυτός ο χώρος για να αναλυθεί η chieftainship των Tupi-Guaraní. Αρκεί να συγκεκριμενοποιήσουμε μιάν ακρότητα της κοινωνίας, αν μπορούμε να το πούμε έτσι, τη δημογραφική αύξηση και, από την άλλη, τη θραδεια εμφάνιση της πολιτικής εξουσίας. Δεν είναι υπόθεση, δίχως αμφιβολία, της εθνολογίας (ή τουλάχιστον μόνον αυτής), ν' απαντήσει στο ερώτημα των αιτιών της δημογραφικής επέκτασης μιάς πρωτόγονης κοινωνίας. Ταυριάζει αντίθετα στην επιστήμη αυτή να μελετήσει την άρθρωση του δημογραφικού και του πολιτικού πεδίου, ν' αναλύσει τη δύναμη που σκεπεί το πρώτο πάνω στο δεύτερο μέσω της κοινωνιολογίας.

Δεν παύσαμε ποτέ να θεβαιώνουμε την αδυνατότητα που υφίσταται στις πρωτόγονες κοινωνίες για την εγκαθίδρυση μιάς διαχωρισμένης πολιτικής εξουσίας, την αδυνατότητα να γεννηθεί το Κράτος από το εσωτερικό της πρωτόγονης κοινωνίας. Και να που εμείς οι ίδιοι εμφανιζόμαστε αντιφατικοί επικαλούμενοι τους Tupi-Guaraní σαν την περίπτωση μιάς πρωτόγονης κοινωνίας από την οποία θα άρχιζε να αναδύεται αυτό που θα μπορούσε να γίνει το Κράτος. Στις κοινωνίες αυτές αναπτύσσεται αναμφίβολα ένα προτάσσο, στην διάρκεια μεγάλου χρονικού διαστήματος, οικοδόμησης μιάς chieftainship προικισμένη με μιά μη αμελητέα πολιτική εξουσία. Τόσο που οι γάλλοι και πορτογάλοι χρονικογράφοι της εποχής δεν διστάζουν ν' αποδώσουν στους μεγάλους αρχηγούς των ομοσπονδιών των φυλών τους τίτλους του «βασιλιά της περιοχής» ή του «βασιλιά χωρίς εξουσία». Αυτό το προτάσσο μετασχηματισμού της κοινωνίας tupi-guaraní υπέστη μιά κτηνώδη διακοπή με την άφιξη των Ευρωπαίων. Αυτό σημαίνει ότι αν η ανακάλυψη του Νέου Κόσμου είχε ανασταλεί, για παράδειγμα, για έναν αιώνα, θα είχε επιβληθεί ένας κρατικός μετασχηματισμός στις φυλές των αμερινδιάνων της βραζιλιανής παραλίας: Είναι πάντα εύκολο, και επικίνδυνο, να ανοικοδομούμε μιά υποθετική ιστορία που τίποτα δεν θα μπορούσε να διαψεύσει. Μά στην παρούσα περίπτωση, σκεφτόμαστε ότι μπορούμε ν' απαντήσουμε με μιάν απεφασιστική άρνηση: Δεν ήταν ο ερχομός των Ευρωπαίων που εμπόδιζε τη δυνατότητα ανάδυσης του Κράτους μεταξύ των Tupi-Guaraní, αλλά μιά απότομη και θεαλλώδης αφύπνιση της ίδιας της κοινωνίας σαν πρωτόγονης κοινωνίας, μιά αφύπνιση που κατευθυνόταν κατά κάποιο τρόπο, αν όχι σαφέστατα, εναντίον των chieftainships, τουλάχιστον όσον αφορά τα αποτελέσματά της, καταστροφική για την εξουσία των αρχηγών. Προτιθέμεθα να μιλήσουμε για κείνο το παράδοξο φαινόμενο που, ήδη από τις πρώτες δεκαετίες του XV αιώνα, διαπέρασε τις φυλές tupi-guaraní: τη ζωηρή διδασκαλία ορισμένων ανθρώπων που, περνώντας από ομάδα σε ομάδα, καλούσαν τους Ινδιάνους να εγκαταλείψουν τα πάντα για να δοθούν στην

αναζήτηση της Γής δίχως το Κακό, του γήινου παρόδισου.

Η chieftainship και η γλώσσα είναι, στην πρωτόγονη κοινωνία, δεμένες κατά τρόπο συνεκτικό, ο λόγος είναι η μόνη εξουσία που ανήκει στον αρχηγό: ακόμα περισσότερο ο λόγος είναι γι' αυτόν ένα καθήκον. Μά υπάρχει ένας άλλος λόγος, μιά άλλη συζήτηση, που δεν αρθρώνεται από τους αρχηγούς, μά από κείνους τους ανθρώπους που τον XV και XVI αιώνα σέρνουν πίσω τους χιλιάδες Ινδιάνους εμικρέδων που αναζητούν την πατρίδα των θεών: είναι η συζήτηση των karai, ο προφητικός λόγος, λόγος μολυσματικός, εξαιρετα ανατρεπτικός, που καλεί τους Ινδιάνους να επιχειρήσουν αυτό που ανάγκη ν' αναγνωρίσουμε σαν την καταστροφή της κοινωνίας. Τό κάλεσμα των προφητών να εγκαταλείψουν την μοχθηρή γή, δηλαδή την κοινωνία όπως αυτή ήταν, για ν' ανέλθουν στη Γή δίχως το Κακό, στην κοινωνία της θείας ευτυχίας, συνεπαγόταν την καταδίκη σε θάνατο της δομής της κοινωνίας και του συστήματός της. Τότε λοιπόν, στην κοινωνία αυτή επιβαλόταν όλο και περισσότερο δυναμικά η εξουσία των αρχηγών, το βάρος της γενομένης πολιτικής εξουσίας τους. Ίσως, τότε, είναι θεμιτό να θεβαιώσουμε πως αν οι προφήτες, αναδυόμενοι από την καρδιά της κοινωνίας, κηρύσσουν κακό τον κόσμο στον οποίο ζούσαν οι άνθρωποι, είναι γιατί εμφανίστηκαν η δυστυχία, το κακό, σ' εκείνο τον αργό θάνατο στον οποίο η εμφάνιση της εξουσίας καταδικάζει, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα, την κοινωνία tupi-guaraní σαν πρωτόγονη κοινωνία, σαν κοινωνία δίχως Κράτος. Κατεχόμενοι από την αίσθηση πως ο παλιός άγριος κόσμος τρανταζόταν συθέμελα, βασανιζόμενοι από το προμνημα μιάς κοινωνικο-οικονομικής καταστροφής, οι προφήτες απεφάσισαν πως έπρεπε ν' αλλάξει ο κόσμος, πως ήταν ανάγκη ν' αλλάξουν κόσμο, να εγκαταλείψουν αυτόν των ανθρώπων και να μεταναστεύσουν σε κείνον των θεών.

Προφητικές λόγος ακόμα ζωντανός, όπως μαρτυρούν τα κεφάλαια «Προφήτες στη Ζούγκλα» και «Ο ένας δίχως το πολύπλευρο». Οι τρεις ή τέσσερες χιλιάδες Ινδιάνοι guaraní που επιβίωσαν όθλια στα δάση της Παραγουάης απολαμβάναν ακόμα τον ασύγκρητο πλούτο που τους προσέφεραν οι karai. Φυσικά αυτοί δεν ήσαν πιά οδηγιοί για τις φυλές όπως οι πρόγονοί τους του XV και XVI αιώνα, δεν είναι πλέον δυνατή η αναζήτηση της Γής δίχως το Κακό, μά το ελάττωμα της δράσης φαίνεται ότι προκάλεσε ένα μεθύσι της σκέψης, όλο και πιο σφοδρή την επιθυμία για μεσολάβηση πάνω στην αθλιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. Κι αυτή η άγρια σκέψη, σχεδόν τυφλωμένη από το πολύ φως, μάς λέει πως ο χώρος γέννησης του Κακού, η πηγή της δυστυχίας, είναι ο Ένας.

Εδώ χρειάζεται ίσως να καθυστερήσουμε για να αναρωτηθούμε τι εννοούν οι guaraní με

τό όνομα τού Ένός. Τά θέματα πού τροφοδότησαν τή σύγχρονη σκέψη τους είναι τά ίδια πού απασχόλησαν, περισσότερο από τέσσερες αιώνες πρίν, εκείνους πού ήδη ονομάστηκαν *karai*, προφήτες. Γιατί ο κόσμος είναι κακός; Τί μπορούμε νά κάνουμε γιά νά ξεφύγουμε από τό κακό; Ερωτήματα πού οι Ινδιάνοι αυτοί δέν παύουν νά θέτουν στήν πορεία των γενεών: οι *karai* τού σήμερα μέ ισχυρό-γνωμοσύνη παθητική επαναλαμβάνουν τή συζήτηση των προφητών. Αυτοί γνώριζαν λοιπόν πώς ο Ένας είναι τό κακό, τό έλεγαν από χωριό σέ χωριό, κι ο κόσμος τούς ακολούθησε στήν αναζήτηση τού Καλού, τού μή-Ένός. Έχουμε λοιπόν, μεταξύ των *Tupi-Guarani* των καιρών τής Ανακάλυψης, από τή μιά πλευρά μιά πρακτική — τή θρησκευτική μετανάστευση — πού δέν μπορεί νά εξηγηθεί παρά μόνον άν γίνεται διακριτή η άρνηση τού δρόμου στόν οποίο η *chieftainship* οδηγεί τήν κοινωνία, η άρνηση τής διαχωρισμένης πολιτικής εξουσίας, τού Κράτους από τήν άλλη πλευρά, μιά προφητική συζήτηση πού ταυτίζει τόν Ένα μέ τό Κακό και δεβαιώνει ότι είναι δυνατή η αποφυγή τού. Μέ ποιούς όρους μπορούμε νά σκεφτούμε τόν Ένα; Είναι αναγκάιο η παρουσία του, μισητή ή επιθυμητή, νά είναι κατά κάποιο τρόπο ορατή; Γι' αυτό, κάτω από τή μεταφυσική εξίσωση πού εξομοιώνει τό Κακό μέ τόν Ένα, πιστεύουμε ότι μπορούμε νά διακρίνουμε μιάν άλλη, περισσότερο μυστική, πολιτικής φύσης, πού δεβαιώνει ότι ο Ένας είναι τό Κράτος. Ο *tupi-guarani* προφητισμός είναι η ηρωική προσπάθεια μιάς πρωτόγονης κοινωνίας νά καταστρέψει τό κακό μέ τήν ριζοσπαστική άρνηση τού Ένός σάν καθολική ουσία τού Κράτους. Αυτή η «πολιτική» ανάγνωση ενός μεταφυσικού δεδομένου θά μπορούσε λοιπόν νά μάς παροκινήσει νά θέσουμε ένα ερώτημα, ίσως ιερόσυλο: δέν θά μπορούσαμε νά θέσουμε κάτω από παρόμοια ανάγνωση κάθε μεταφυσική τού Ένός; Τί σημαίνει νά μιλάμε γιά τόν Ένα σάν Καλό, σάν προτιμώμενο αντικείμενο πού, ήδη από τίς απαρχές του, η δυτική μεταφυσική τό καταχωρεί στήν επιθυμία τού ανθρώπου; Θά περιοριστούμε σ' αυτή τήν προφανή συμφωνία: η σκέψη των άγριων προφητών κι εκείνη των αρχαίων Ελλήνων παρουσιάζει τό ίδιο θέμα, τόν Ένα, μά ο Ινδιάνος *Guarani* λέει πώς ο Ένας είναι τό Κακό, ενώ ο Ηράκλειτος λέει πώς ο Ένας είναι τό καλό. Μέ ποιούς όρους είναι τότε δυνατό νά σκεφτούμε τόν Έναν σάν Καλό;

Θά επιστρέψουμε γιά νά τελειώσουμε μέ τόν παραδειγματικό κόσμο των *Tupi-Guarani*. Νά μιά πρωτόγονη κοινωνία πού, διαπερασμένη, απειλούμενη από τή μή αντιστρεπτή άνοδο των αρχηγών, διεγείρεται αυτή η ίδια, και ελευθερώνει, δυνάμεις ικανές, έστω και μέ τό κόστος μιάς συλλογικής αυτοκτονίας, νά νικήσουν τή δυναμική τής *chieftainship*, νά ακρωτηριάσουν τήν κίνηση πού, ίσως, τίς οδηγούσε

στό μετασχηματισμό των αρχηγών σέ βασιλείς νομοθέτες. Από τό ένα μέρος οι αρχηγοί, από τό άλλο, κι ενάντια σ' αυτούς, οι προφήτες: αυτό είναι τό πλαίσιο τής κοινωνίας *tupi-guarani* στά τέλη τού XV αιώνα. Και η προφητική «μηχανή» λειτούργησε τέλεια αφού οι *karai* ήσαν ικανοί νά τραβήξουν πίσω τους εκπληκτικές μάζες Ινδιάνων φανατικών, θά λέγαμε σήμερα, τόσο πού νά τούς ακολουθούν ως τό θάνατο.

Τί σημαίνει αυτό; Οι προφήτες, οπλισμένοι μόνο μέ τό λόγο τους, μπόρεσαν νά καθορίσουν μιά «κινητοποίηση» των Ινδιάνων, μπόρεσαν νά πραγματοποιήσουν κάτι τό αδύνατο στήν πρωτόγονη κοινωνία: νά ενοποιηθούν στή θρησκευτική μετανάστευση τίς πολύπλευρες διαφοροποιήσεις των φυλών. Έτσι πραγματοποιήσαν, μ' ένα μόνο εγχείρημα, τό «πρόγραμμα» των αρχηγών! Πανουργία τής ιστορίας; ή πενηνμένο πού, παρ' όλ' αυτά, προσανατόλιζε τήν ίδια τήν πρωτόγονη κοινωνία στήν εξόρτηση; Δέν γνωρίζουμε. Μά, σέ κάθε περίπτωση, η εξεγερσιακή πράξη των προφητών ενάντια στους αρχηγούς απέδωσε στους πρώτους, εξ αιτίας μιάς ιδιότροπης ανατροπής τής κατάστασης, μιά εξουσία απείρως μεγαλύτερη απ' όση κατείχαν ποτέ οι δεύτεροι. Τότε, ανάγκη ίσως νά διορθώσουμε τήν ιδέα πού έχουμε γιά τό λόγο σάν τό αντίθετο τής βίας.

Αν ο άγριος αρχηγός είναι δεινός μέ τήν αθώα υποχρέωση τού λόγου, και η πρωτόγονη κοινωνία μπορεί επίσης, φυσικά σέ καθορισμένες συνθήκες, ν' ακούσει έναν άλλο λόγο, έχωντας πώς αυτός προφέρεται σάν μιά διαταγή: είναι ο προφητικός λόγος. Στή συζήτηση των προφητών βρίσκουμε ίσως σπερματικά τή συζήτηση τής εξουσίας και, κάτω από τίς εξυμνησμένες αρετές τού καθοδηγητή των ανθρώπων, πού εκφράζει τήν επιθυμία τους, κρύβεται, ίσως, η σιωπηρή μορφή τού Δεσπότη.

Προφητικός λόγος, εξουσία αυτού τού λόγου: βρίσκουμε, εδώ, τόν χώρο προέλευσης τής εξουσίας τό δίχως άλλο, τήν αρχή τού Κράτους στό Λόγο; Είναι, οι προφήτες, κατακτητές των ψυχών πού προσδοκούν νά γίνουν κύριοι των ανθρώπων; Ίσως. Αλλά, στήν ακρότατη εμπειρία τού προφητισμού (γιατί δίχως αμφιβολία η κοινωνία *tupi-guarani* έφθασε, εξ αιτίας δημογραφικών ή άλλων αιτιών, στά ακρότατα όρια πού καθορίζουν μιά πρωτόγονη κοινωνία σάν πρωτόγονη), οι Άγριοι παρίστανται στήν διαρκή προσπάθεια γιά νά εμποδίσουν τούς αρχηγούς νά είναι αρχηγοί, ν' αρνηθούν τήν ενοποίηση, τό μόχθο νά εφορκίσουν τόν Ένα, τό Κράτος.

Η ιστορία των λαών, πού έχουν μιά ιστορία, είναι η ιστορία τής πώλης των τόξεων. Η ιστορία των λαών δίχως ιστορία είναι, θά λέγαμε τουλάχιστον μέ τήν ίδια αλήθεια, η ιστορία τής πώλης τους ενάντια στό Κράτος.